

ENTRE DEUS E A TERRA. XOSÉ MARÍA DÍAZ CASTRO NO PROXECTO DE GALAXIA

MARIO REGUEIRA

Tense dito moitas veces que Xosé María Díaz Castro foi un poeta dun único libro. *Nimbos*, editado por primeira vez en 1961, foi a única obra de autor que asinou en vida. O que resulta menos coñecido é como *Nimbos* foi tamén unha obra longamente tramada, de aparición tardía en relación á que fixeron algúns dos seus poemas en publicacións periódicas e moi demandada polo núcleo galeguista do interior naquela época, artellado ao redor da editorial Galaxia. As razóns disto responden, ao noso xuízo, a cuestións estratéxicas dentro do que foi a complexa armazón e os principios fundacionais da editorial, a medio camiño entre o cultural e o ideolóxico. Neste artigo trataremos de afondar no papel que *Nimbos* xoga dentro do contexto editorial e político do momento, así como o seu significado para Galaxia e en relación ao seu proxecto cultural.

Galaxia na reconstrución do panorama editorial de posguerra.

Tras o paso da maquinaria de guerra franquista, a cultura galega acaba perdida nun ermo do que só sobresaen obras puntuais e algúns proxectos editoriais concretos. A fundación da editorial Galaxia no ano 1950 vai supor un punto e á parte, mesmo en relación a editoras que lle son contemporáneas, como poderían ser Monterrey ou o proxecto Bibliófilos Gallegos. Galaxia nace cunha vontade política e consciente do traballo de recuperación cultural que debe facerse para superar o silencio imposto polo novo réxime político. A carón de Ramón Piñeiro, Francisco Fernández del Riego e Xaime Isla Couto, tres persoas pertencentes a unha xeración que militara nas Mocidades Galeguistas, e que van tomar o temón da editora, atopamos personalidades que manteñen un nexo co pasado, ben polo seu peso político no Partido Galeguista, ben polo seu aínda vixente peso cultural (sería o paradigmático caso de Otero Pedrayo). Ao mesmo tempo, o proxecto editorial consegue mobilizar e aglutinar outras voces dentro da cultura galega, como pode ser o caso de Domingo García-Sabell, Rof Carballo, Celestino Fernández de la Vega ou Ricardo Carvalho Calero que

comporán un certo núcleo intelectual e de dirección, xa sexa a través de cargos explícitos no organigrama editorial ou do seu labor crítico e ensaístico. Hai que destacar a calidade de antigos represaliados dalgunhas destas persoas, en ocasións rescatadas polo proxecto común dun silencio imposto social ou politicamente.

Se ben é certo que as conversas sobre o proxecto editorial poden remontarse a 1945, a verdade é que, por azar, ou por unha boa predición dos tempos políticos aos que se enfrontaba o réxime franquista tras a derrota do Eixe na II Guerra Mundial, Galaxia vaise ver beneficiada paulatinamente polo tímido aperturismo que lle esixe o contexto internacional. Unha España que pretendía entrar na UNESCO, pactar cos Estados Unidos e saír do illamento non pode facer grandes represións sobre as culturas periféricas. Tamén o desencanto persoal ou político dalgúns sectores que apoiaran previamente o franquismo, a perda de importancia da Falange no novo escenario e o abrandamento xeral das primeiras manifestacións ideolóxicas do réxime, van xogar ao seu favor.

Por outra parte, a aparición da editora vai supor tamén un chanzo máis na disolución do Partido Galeguista, se ben existen tentativas para revivilo ao longo da década dos cincuenta, pódese entender que a fundación de Galaxia implica o abandono circunstancial dunha vía política baseada nun ente partidario, aínda que a vía culturalista que abre a súa fundación será, ao seu xeito, unha forma de facer a política posíbel que permiten as estreitas marxes da ditadura.

A editora nace coa decisión de desenvolver un programa que, se ben se irá perfilando e modificando co transcorrer dos anos, apunta xa nos seus primeiros pasos liñas fundamentais. Por unha banda, a recuperación de voces acaladas ou marxinalizadas na súa expresión galega a raíz da guerra. Sería o caso de Ánxel Fole, reducido a un certo ostracismo tras a contenda bélica, ou de Álvaro Cunqueiro, que gozaba dunha certa sona como xornalista e escritor en castelán, pero que está a atravesar un momento de desencontro con determinados elementos do réxime. Tamén cabería citar nesa liña, o regreso á literatura de Otero Pedrayo e as tentativas de achegamento a Vicente Risco. Ao mesmo tempo, a mobilización de sensibilidades afíns fará que outros autores galegos con

prestixio na España franquista e mesmo un pasado no bando nacional, como José María Castroviejo, se acheguen á editorial.

Outro dos puntos fundamentais vai ser a normalización editorial da lingua. Por unha banda a través da tradución de obras ensaísticas estranxeiras vixentes na contemporaneidade, como é o caso de *Da esencia da verdade* de Martin Heidegger, obstaculizada e denunciada publicamente por Juan Aparicio, que desata o primeiro ataque do réxime contra a editorial. A posibilidade de empregar o galego como lingua de tradución de obras de actualidade, algunhas delas inéditas aínda en castelán, vai ferir as sensibilidades máis recalcitrantes da xerarquía franquista. A segunda vía, a normalización dun discurso ensaístico propio en galego, vai ser canalizada a través da publicación de obras individuais, pero tamén na creación da Colección Grial, inicialmente presentada baixo a aparencia de libros monográficos que sorteasen a falta de autorización para unha publicación periódica e que serán finalmente coutados en 1954 por Juan Aparicio, naquel momento xa Director Xeral de Prensa do réxime. A publicación non será autorizada novamente até 1963, ano no que retoma unha actividade vixente até a actualidade.

No que respecta ás obras individuais, porén, cabe destacar que xunto á creación dun discurso explicativo ao redor da identidade e a personalidade galegas, existe, dende moi axiña, a necesidade de sistematizar a produción literaria galega como forma de asegurar a súa persistencia no tempo e lexitimar a continuidade da nova produción coa antiga¹⁹⁷. Nese sentido cabe destacar os temperáns traballos de Francisco Fernández del Riego, tanto co seu *Manual de Historia de la Literatura Gallega*, editado en castelán en 1951, no primeiro ano de actividade da editorial, como coa *Escolma de Poesía Galega*, composta de catro volumes que comezan a publicarse en 1951. No cuarto

¹⁹⁷ Unha iniciativa na que tamén cabería destacar a actividade de Bibliófilos Gallegos coa edición do *Diccionario Bio-Bibliográfico de Escritores* de Couceiro Freijomil, en tres volumes aparecidos entre 1951 e 1954. Tanto este *Diccionario* como a primeira edición do *Manual* de Fernández del Riego son produto do momento político no que aparecen e das ferramentas teóricas que manexan os seus autores: ambos están editados en castelán e non recoñecen aínda como Literatura Galega aquela escrita exclusivamente en galego. Os dous feitos mudarán coa publicación por Galaxia da *Historia da Literatura Galega Contemporánea* de Carvalho Calero no 1962, traballo que parte dunha tese de doutoramento presentada xa en 1955.

volume, datado en 1955, e que leva por subtítulo: “Os contemporáneos”, aparecen xa os primeiros poemas que a editorial Galaxia lle vai publicar a Xosé María Díaz Castro.

Díaz Castro. O poeta antes de *Nimbus*.

A pesar de que está ausente do percorrido de obras que vimos de realizar, Díaz Castro non representa a figura dun poeta inédito que publica unha obra sorprendente tendo case cincuenta anos. Xa o crítico e estudoso Armando Requeixo sinalaba os seus primeiros pasos como poeta de preguerra¹⁹⁸, época na que un novísimo Díaz Castro tería debutado co poema “¡Toma mi corazón!” na revista confesional *Lluvia de rosas*. Era o ano 1931 e a ese inicial poema seguirían múltiples incursións en xornais e revistas, a maior parte delas de orientación católica, e entre as que destacaría por número de colaboracións, e por ser o primeiro medio que publica un poema en galego do autor, o xornal *El Progreso Villalbés*. De antes da guerra, respectivamente de 1934 e 1935, serían tamén os poemarios inéditos *Follas verdes* e *Follas ô aire*, preparados para unha impresión que non coñeceron e dados falsamente por perdidos polo autor en varias ocasións, probabelmente para evitar verse forzado a unha edición non desexada.

Como vemos, o contorno católico que o autor coñece no Seminario de Mondoñedo é unha forte influencia na súa obra. Tamén, a tradición literaria vencellada á institución e na que destacan, entre outros nomes, Noriega Varela, Leiras Pulpeiro ou Crecente Vega. Non cabe dúbida de que existe unha gran débeda na poesía de Díaz Castro coa escola poética paisaxista desenvolvida no Seminario, á que se une unha noción relixiosa que se adecúa á paulatina madurez do autor, pero que sempre permanecerá presente na súa obra.

Porén, ao lado destas fortes influencias vidas do contexto mindoniense hai que destacar a importancia que na súa vida vai ter a figura de Aquilino Iglesia Alvariño, unha das persoas que o impulsa a escribir en galego no

¹⁹⁸ Armando Requeixo (2011 [2001]). “Xosé María Díaz Castro poeta de preguerra”. *Maldrygal*: 4, 99-109. Reedición en [poesiagalega.org](http://www.poesiagalega.org). Arquivo de poéticas contemporáneas na cultura.

<<http://www.poesiagalega.org/arquivo/ficha/f/375>>

Seminario e que mesmo o vai axudar a atopar un traballo na posguerra, no León XIII de Vilagarcía de Arousa, onde o poeta pasará os anos que van de 1939 a 1947. A relación con Iglesia Alvariño tamén propicia que Díaz Castro retome o costume de colaborar cos medios, e nesta época aparecerán varios poemas en diversas publicacións, das que destaca a revista *Cartel* e o xornal compostelán *La Noche*, unha cabeceira que terá un papel fundamental no desenvolvemento da cultura galega de posguerra. Finalmente, e tras ser galardoado nos Xogos Florais de Betanzos en 1946 polos poemas *El cántico de la ciudad* e *Nascida d'un sono*, Díaz Castro decide imprimir dous trípticos coas pezas gañadoras na imprenta Celta de Vilagarcía, a mesma que meses despois realizará a primeira edición de *Cómaros Verdes*.

Como vemos, a figura de Díaz Castro nestes anos é a dun autor que rolda a edición dunha obra sen chegar a formalizala nunca. O grupo onde o sitúa convencionalmente a crítica, a Xeración do 36, está caracterizado por ter a súa carreira literaria limitada polo conflito civil, sendo autores que publican serodiamente ou que ven interrompido o ritmo das súas obras pola guerra. Mesmo así, Díaz Castro chega a publicar coa mesma imprenta que dá ao público unha das obras referenciais da posguerra, e mantén un contacto próximo co seu autor. O tríptico de *Nascida d'un sono*, aparecido en 1947 representa tamén unha das primeiras obras de autor aparecidas en galego naquela época. Tamén a actividade cultural que ten na nosa lingua é intensa para aqueles anos, estando presente en moitas revistas e iniciativas culturais. Tras abandonar a escrita pública durante a guerra (que vai facer na fronte de Asturias), o Díaz Castro da posguerra é un autor que volve paulatinamente á actividade cultural.

A partir do verán de 1948 Díaz Castro instálase en Madrid, comezando un longo período no que, por razóns laborais, a súa obra literaria se vai espazar moito. Mesmo así, entre 1949 e 1956, e novamente por mediación de Iglesia Alvariño, participará en varias ocasións, (con poemas nas dúas linguas e mesmo colaborando como tradutor), na revista *Alba* dirixida por Ramón González-Alegre, que tamén o fará figurar na súa antoloxía de 1954 *Poesía gallega contemporánea*.

Neses anos aparece tamén a primeira edición do *Manual de Historia de la Literatura Gallega*, de Fernández del Riego, unha obra que no 1951

traballa xa para o proxecto de Galaxia nunha sistematización da literatura galega existente. Unha característica importante desta primeira versión do *Manual*, e que o confirma, a pesar das súas limitacións, como unha obra de autoafirmación é a necesidade de chegar até as últimas promocións da literatura galega, ás que o autor dedica reflexións xerais que falan de momentos cruciais e crise de civilizacións, unha terminoloxía spengleriana que está na base da ideoloxía coa que o núcleo de Galaxia vai dirixir o seu proxecto cultural. Esta primeira edición da obra cita xa a Xosé María Díaz Castro, sorprendentemente abrindo unha enumeración de novos poetas en castelán. Unha razón a isto pode ser a distinta publicidade dada aos poemas premiados nos Xogos Florais de Betanzos, que fixo que se publicase o poema en castelán na prensa e se ignorase o que estaba en galego. Tamén hai que ter en conta que as colaboracións de Díaz Castro en prensa e revistas eran, polo xeral, nas dúas linguas, algo que sumado á dificultade para a difusión e consulta dalgunhas delas na época puido ser un factor máis para que a faceta do autor que máis interesaba a Galaxia na época pasase desapercibida.

Non acontece así xa na *Escolma de poesía galega* elaborada tamén por Fernández del Riego e que no seu cuarto volume, publicado en 1955, inclúe a Díaz Castro entre os poetas sen obra publicada. O recoñecemento do autor como poeta en galego chegou da man dos poemas aparecidos na revista *Alba*, que tamén lle estaban a dar visibilidade a Díaz Castro noutras escolmas e manuais, como a xa citada antoloxía de Gónzález-Alegre¹⁹⁹. A obra de Fernández del Riego é un novo instrumento de normalización e aposta pola continuidade da literatura escrita en galego. Ao contrario do que acontecía coa primeira edición do *Manual de Historia de la Literatura Gallega*, aquí “poesía galega” responde xa exclusivamente a aquela escrita na nosa lingua, un feito que por certo, non pasará sen polémica. A pesar de que no prólogo se indique que só se vai contar con “poetas que contén con obra xa feita, salvo raras excepcións de calidade”²⁰⁰, o caso é que son abondos os autores que aparecen referenciados por obra inédita e algúns

¹⁹⁹ Armando Requeixo, *Xosé María Díaz Castro, vida e obra*, Vigo, Galaxia, 2014.

²⁰⁰ Francisco Fernández del Riego, *Escolma de poesía galega IV “Os contemporáneos”*, Vigo, Galaxia, 1955.

menos os que, como Xosé María Díaz Castro, se presentan sen referencia ningunha a unha obra editada ou en preparación. De entre estes, Díaz Castro representa unha excepción rodeada de nomes como Otero Pedrayo, Valle-Inclán, Otero Espasandín ou Ángel Johán, máis explicábeis polo seu peso literario ou histórico. O poeta de Guitiriz é o único autor que figura na epígrafe terceira, adicada ás novas xeracións, do que non se menciona obra coñecida editada ou inédita.

Cabe contextualizar que, se ben por unha banda a antoloxía de Fernández del Riego se presenta como unha ferramenta fulcral á hora de normalizar a produción literaria galega e delimitar o seu ámbito, este cuarto volume ten o valor engadido de procurar esa continuidade dun discurso poético e dunha tradición que, nos primeiros volumes, comeza remontándose á lírica medieval. A *Escolma* é, nese sentido, unha antoloxía monumental, da que o último volume representa a peza máis importante, pois evidencia que o esplendor literario ten continuidade no presente, mesmo baixo a realidade abafante da ditadura. O prólogo de Fernández del Riego deixa ben claro que se procura unha noción da contemporaneidade, é dicir, demostrar que o discurso poético galego segue evolucionando e adaptándose aos novos tempos e que non vive ancorado no pasado²⁰¹. Nese sentido cabe interpretar a aparición na *Escolma* de autores novos, que veñen de publicar ese mesmo ano (como Uxío Novoneyra, que publica o seu primeiro libro en 1955, sendo o primeiro poeta debutante que o fará con Galaxia) ou que teñen obra inédita. Por outra parte, é certo que Díaz Castro representa unha excepción dentro do apartado das novas voces e que a forma de presentalo indica que non existe sequera un título que Fernández del Riego poida referenciar. No capítulo dedicado a el menciónase unicamente que “conserva abondosos poemas na nosa lingua que constituíen intresante material pra un libro”²⁰², afirmación que, cotexada coa correspondencia conservada entre Díaz Castro e Fernández

²⁰¹ “Tomamos como base de partida, o anovamento das esencias e xeitos poéticos que, a comezos de século, se produxo nosa lírica” (...) “Emporiso prescindimos nesta Escolma de aquiles outros poetas que, índa sendo cronoloxicamente posteriores a algúns dos incluídos, producen unha poesía que está na estirpe dos Precursores; é dicir, unha poesía que sendo do XIX, sobrevive no XX.” Vid. Nota 200.

²⁰² Vid. Nota 200.

del Riego²⁰³, podemos xulgar tan verdadeira como arriscada e que constitúe un auténtico convite para que o poeta conforme unha obra que dar ao prelo.

A primeira carta que Díaz Castro envía a Fernández del Riego está datada o 14 de xullo de 1955 e nela responde á solicitude de envío de materiais para a antoloxía, apuntando xa que parte da súa obra en galego está extraviada e o resto moi dispersa en varias publicacións. Non existe alusión a un libro ou á posibilidade dun libro, cousa que muda na carta que Díaz Castro escribe pouco máis dun ano despois. Nesta segunda misiva, datada o 29 de setembro de 1956, e tras queixarse de como as obrigas laborais lle impiden traballar na súa propia obra, o poeta escribe: “Por esta razón, creo que antes de unos seis meses no podré tener completado el material poético necesario para un libro en gallego. Pero me temo que el segundo libro de esa Colección no podrá esperar tanto tiempo. Por eso quiero rogarle y agradecerle que reserve para mí el tercero o cuarto libro de la Colección Poética que V. dirige”²⁰⁴. A idea de que Díaz Castro continúe a colección que inaugura Novoneyra con *Os Eidos* é, pois, case contemporánea á aparición dese libro e representa tamén unha especie de carta branca que a editora lle dá ao poeta de Guitiriz, toda vez que só coñece del unha presada de poemas.

Se atendemos á correspondencia enviada a Piñeiro²⁰⁵ atopamos, xa na primeira carta, datada o 23 de abril de 1959 unha referencia a ese libro que lle están a demandar dende Galaxia: “Dóime estar quedando mal con tantos amigos que me acurran cos seus pregos, e non sei qué pensará de mín o amigo Del Riego, que me alentou cunha paciencia increíble e que tén a miña promesa de lle mandar orixinal pra un libro”. Unha preocupación que aparece de novo cando tres semanas despois escribe de novo a Fernández del Riego: “su insistencia en que le envíe material para un libro, lejos de molestarme, es para mí un inmerecido homenaje, que casi me emociona,

²⁰³ Xosé María Díaz Castro, *Poesía galega completa*, ed. de Armando Requeixo (no prelo).

²⁰⁴ Vid. nota 203.

²⁰⁵ Luís Alonso Girgado, Élida Abal Santorum e Alexandra Cillero Prieto, *Cadernos Ramón Piñeiro XV. Ramón Piñeiro: Epistolario lugués*, Santiago de Compostela, Centro Ramón Piñeiro, 2010.

y debiera ser un estímulo irresistible que me forzara a escribir”²⁰⁶. Aínda en xullo de 1960, Díaz Castro escíbelle de novo a Piñeiro desculpándose pola demora en enviar un orixinal que advirte baseado en poemas antigos: “Eu interpreto a túa carta, tamén, coma unha indireita e delicada maneira de me invitar a mandar —por fin— o orixinal meu que me pedíchedes pra GALAXIA”²⁰⁷.

Os avatares da composición de *Nimbos* e de como é reclamado pola xente de Galaxia poden seguirse a través das cartas intercambiadas entre o autor con Fernández del Riego e Ramón Piñeiro, até setembro de 1960, no que, finalmente, envía a Fernández del Riego a primeira versión do libro, momento no que o tema mudará a aspectos relativos á xestión editorial deste.

Nese tempo, e ademais de solicitar colaboracións para antoloxías e outros proxectos, é fundamental que Piñeiro escolla un poema de Díaz Castro para que figure no monográfico que a revista *Ínsula* dedica á cultura galega en 1959²⁰⁸. O feito de que un poeta aínda inédito forme parte desta mostra bilingüe feita para todo o Estado resulta suficientemente indicativo da importancia que tanto Piñeiro como o núcleo de Galaxia concenden á súa poesía, á que non dubidan en colocar a carón doutros autores e autoras consagrados²⁰⁹. Así, o poema de Díaz Castro “Monumento á ausencia” vai acompañar na mesma páxina precisamente o artigo de Ramón Piñeiro titulado “Factores esenciales de la literatura gallega”, algo que non pode ser considerado intencional, pero que resulta, á luz do que veremos no último apartado, bastante suxestivo.

²⁰⁶ Vid. nota 203.

²⁰⁷ Vid. nota 205.

²⁰⁸ *Ínsula* 152-153, 1959.

²⁰⁹ Os poemas que acompañan o resto da publicación son de Luís Pimentel, Aquilino Iglesia Alvariño, Manuel María, Carvalho Calero, Ramón Cabanillas, Bouza Brey, Álvarez Blázquez, Álvaro Cunqueiro, Celso Emilio Ferreiro, Uxío Novoneyra, Luz Poza Garza e Guerra da Cal. Mesmo as persoas máis novas teñen xa a súa primeira obra publicada e un certo grao de recoñecemento público que posibilita que aparezan ao lado de figuras xa canonizadas.

A aposta estética e cultural de Ramón Piñeiro.

Resulta evidente, pois, que *Nimbos* foi unha obra agardada, solicitada e promovida polo grupo de Galaxia dende antes mesmo de ter título. O propio Fernández del Riego reconece nunha carta ao autor datada en 1960 este interese e insistencia: “Ya sabe Vd. que tanto yo como mis amigos de Galaxia tenemos gran interés en que esa incorporación poética se convierta en realidad objetiva. Estamos plenamente convencidos de su efectiva importancia para nuestras letras. Precisamente por eso, aprovechamos cuantas ocasiones propicias se nos presentan para estimularle en ese sentido”²¹⁰.

A súa composición final, na que teñen un gran protagonismo poemas aparecidos nos anos anteriores en revistas e antoloxías é, sen dúbida, produto desa mesma insistencia, unida á documentada falta de tempo do poeta de Guitiriz. O autor renuncia a comezar un proxecto novo e emprega algunhas pezas compostas nun longo período de tempo para construír unha obra que dar á imprenta, un proceso ben retratado na correspondencia con Fernández del Riego, na que o poeta chega a afirmar que: “Muchos de estos poemas pertenecen a épocas situadas muy atrás y desde entonces mi poesía ha evolucionado en ciertas direcciones...”²¹¹. Tamén é indicativo que Díaz Castro, a pesar de apuntar nalgún momento esa posibilidade nas súas cartas, non fixese sequera a tentativa de publicar un segundo libro tras a alborozada recepción de *Nimbos* por parte do campo cultural galego e que a súa popularidade se fose apagando paulatinamente, sen ser nunca completamente esquecida, pero si moi frecuentemente acoutada polo feito de ser un poeta “con pouca obra”. Non cabe dúbida de que o poeta de Guitiriz vai mover, na década dos cincuenta que precede a aparición do seu único libro, unha serie de teclas clave no proxecto culturalista do núcleo de Galaxia que están na base do seu interese.

En primeiro lugar Díaz Castro representa, como outras figuras atraídas por Galaxia, un lazo ao pasado: a súa é unha voz máis a recuperar, inédita, ou truncada polo conflito bélico, pero que segue a representar un elo entre a tradición literaria da preguerra e a reconstrución cultural que a

²¹⁰ Vid. nota 203.

²¹¹ Vid. nota 203.

editorial vai acometer a partir de 1950. Ao mesmo tempo ese pasado ao que remite está fundamentado nunha tradición identificábel na historia literaria galega, a poesía vencellada ao Seminario, cun grande peso na tradición literaria galega que os teóricos de Galaxia procuran sistematizar e popularizar a través de manuais e antoloxías.

Ao mesmo tempo, a “Escola mindoniense” representa unha ligazón case imposible de atopar entre os restos da posguerra: un vencello cunha perspectiva cristiá que fale dende a terra e que fuxa ao mesmo tempo do escurantismo nacional-católico que domina a realidade franquista. Unha perspectiva que poida presentarse a esa burguesía represaliada, pero afastada do marxismo, que figura entre os obxectivos da editora e que si pode sentirse identificada con ese humanismo cristián que non deixa de ser unha modalidade relixiosa alternativa a aquela que ergue e promociona o réxime. Ese cristianismo alternativo sería accesíbel, ademais, polas súas evocacións franciscanas, á relixiosidade das clases populares, as mesmas que aparecen insinuadas nos seus poemas, e que teñen na sinxeleza de *Nimbos* un camiño aberto para sentirse identificadas.

Unha proba da importancia desta sensibilidade cristiá no pensamento piñeirista é que, das dúas formacións políticas propostas para artellar a resistencia anti-franquista nos anos sesenta, unha delas sería democristiá e estaría liderada por Xaime Isla Couto. O grupo democristián non chegará a formarse como partido, aínda que si protagoniza iniciativas como a promoción da misa por Rosalía ou a fundación da editora Sept, de orientación católica. Tamén é destacábel como, nunha das cartas de Díaz Castro a Piñeiro, este responde favorablemente ao convite de mobilizar os seus contactos no clero para conseguir a adaptación da liturxia ao galego²¹².

Esa relación de Díaz Castro coa chamada “Escola mindoniense” é, pois, innegábel no biográfico e exerce unha palpábel influencia na súa obra por máis que se poida discutir moito no que respecta a que o de Guitiriz sexa un continuador absoluto daqueles autores paisaxistas que o precederon na institución. O feito, porén, é que, xunto con Aquilino Iglesia Alvariño representa unha das últimas ligazóns vivas con aquela

²¹² Vid. nota 205.

corrente, nun momento no que as súas figuras principais están falecidas, sinaladamente Noriega Varela, que ademais acaba os seus días nunha postura pro-franquista irreconciliábel co que representan os restos do galeguismo.

En calquera caso, a relación da poesía de Díaz Castro coa paisaxe é innegábel, algo que xa destaca Fernández del Riego na presentación do capítulo dedicado ao poeta de Guitiriz na *Escolma*: “É notabre a poesía de Díaz Castro pola fonda sensación de hachádego definitivo coa terra de Galicia. Arrebata a ampla densidade da súa lírica, que se compraz en agromar o pulo da súa patria, da súa paisaxe chea de suxestións (...)”²¹³. A identificación de paisaxe con patria non é unha interpretación exclusiva de Fernández del Riego, é unha asociación frecuente en moitas das figuras intelectuais do núcleo de Galaxia, que seguen unha tradición que pode remontarse á Xeración Nós. A importancia da paisaxe encaixa tamén á perfección coas directrices de Ramón Piñeiro que vai acometer dende moi axiña unha definición esencialista da literatura galega, á que caracterizará con tres trazos principais: lirismo, humorismo e sentimento da paisaxe. O texto no que o vai facer de forma máis sistemática é precisamente “Factores esenciales de la literatura gallega” que, como comentabamos antes, figura na revista *Ínsula*²¹⁴, a carón do poema de Díaz Castro escollido para a ocasión. Paralelamente, Piñeiro tamén avogará noutros textos pola supremacía da imaxinación²¹⁵ e a proximidade ao conto popular, dúas formas que serven para encaixar respectivamente a narrativa de Álvaro Cunqueiro e a de Ánxel Fole dentro da liña editorial de Galaxia, xa que permiten configurar unha literatura de evasión e vencellada ao imaxinario popular, dúas características que poden dirixirse tanto ao público burgués como a aquel máis vencellado ás clases humildes.²¹⁶ O punto común de que obras como a de Fole chegan a todos os públicos mentres os autores da Nova Narrativa escriben para elites

²¹³ Vid. Nota 200.

²¹⁴ Vid. Nota 208 .

²¹⁵ Vid. Ramón Piñeiro, “Carta a Daniel Cortezón” en Daniel Cortezón: *As covas do Rei Cintolo*, Galaxia, Vigo, 1956.

²¹⁶ Vid. Ramón Piñeiro, “Los cuentos de Ánxel Fole. Sorprendente paralelismo receptivo de minoría y pueblo”, *La Noche*, 25 de maio de 1956.

intelectuais será unha constante no enfrontamento cultural que se dará en torno á narrativa coas novas xeracións²¹⁷.

No ano 2005, Manuel Forcadela apuntaba, no seu traballo *Diálogos na néboa: Álvaro Cunqueiro e Ramón Piñeiro na xénese da literatura de posguerra*²¹⁸ unha tese sobre a concepción do momento histórico da Galiza a ollos de Ramón Piñeiro e o seu papel á hora de crear unhas directrices culturais que aplicar dende a Editorial Galaxia. A dicir de Forcadela, o poema “Penélope” de Díaz Castro constituiría unha especie de envés poético da narrativa de Álvaro Cunqueiro, na medida en que ambos presentan o ideal dunha Galiza fóra da Historia ou paralizada no tempo, allea ao curso dos acontecementos. A perspectiva de que o poema de Díaz Castro inclúe un ton de protesta contra esta inmovilidade sería pasado por alto na interpretación piñeirista, feita a escala da súa perspectiva, unha cuestión que podería tamén desenvolverse a respecto da primeira interpretación que Piñeiro dá a *Os Eidos* de Novoneyra, destacando nel o poeta telúrico paisaxista e obviando o que de experimental e anticonvencional tiña o libro para a súa época.

Cando menos unha interpretación similar á apuntada por Forcadela transloce na carta que Piñeiro envía ao poeta en maio de 1959²¹⁹, e na que parece contrapor a atarefada vida dun Díaz Castro arrastrado polas súas obrigas materiais na capital do Estado (isto é, inserida nun tempo moderno e urbano), a unha realidade inmanente e superior que lle impón un deber maior. O produto deste deber sería patrimonio dunha “comunidade espiritual”, isto é, a dunha colectividade que vive recluída nun espazo inmaterial, alleo á Historia. Esta idea volve aparecer no verán de 1961, xa co libro no seu proceso final de edición, momento no que Piñeiro escribe

²¹⁷ Mario Regueira, *Autonomía e consagración na narrativa galega de posguerra*, Traballo de Investigación Titorizado por Antón Figueroa Lorenzana, USC, 2010,(inédito).

²¹⁸ Manuel Forcadela, *Diálogos na néboa: Álvaro Cunqueiro e Ramón Piñeiro na xénese da literatura de posguerra*, Cadernos Ramón Piñeiro VII, Xunta de Galicia, 2005.

²¹⁹ “Por outra banda, a vida neste tempo noso é eisixente en obrigas urxentes e deixa pouco acougo pra escoitar a voz do noso mundo interior. Con todo, meu amigo, non nos podemos deixar engulir pola enxurrada do cotián. Temos que ser algo máis que náufragos. Aló no máis íntimo do noso ser latexa sempre algo que, en lei dreita, pertencelle á comunidade espritoal da que, por nacemento, formamos parte. En cada un de nós está acochada unha migalla do espírito total de Galicia (...)”, vid. nota 203.

a Díaz Castro: “Algo hai que lle entregar á comunidade espiritual na que naceu. E tí non eres dos que renegan dos seus oríxenes”. Esta perspectiva gaña en matices ao ser confrontada coa tese de Helena Miguélez Carballeira en *Galicia: A sentimental nation*²²⁰, e que sinala directamente a apoloxía do lirismo e do sentimental por parte de Ramón Piñeiro como unha forma de esquivar a loita política, (polo menos tal e como viña dada pola tradición do galeguismo que fixera a guerra) e poder reformular a imaxe da cultura galega como inofensiva en contraposición a unha metrópole española que viña de autodefinirse novamente, na terminoloxía fascista, como imperial. A “comunidade espiritual” á que pertence a obra de Díaz Castro é unha abstracción intelectual que permite identificar algo a medio camiño entre a Galiza física que aparece representada pola paisaxe, e o pobo que a habita, tamén aludido polo fondo humanismo da lírica de *Nimbos*. E tamén é unha forma de falar do país sen recorrer á retórica política do nacionalismo galego, substituíndo ademais o seu concepto de deber cívico de cara á comunidade por unha vinculación de tipo místico cun “colectivo espiritual” que establece as súas propias obrigas ao individuo creador.

Na mesma liña, outras referencias feitas por Piñeiro en privado á poesía de Díaz Castro amosan frecuentes alusións a características inmanentes que a relacionan co mundo do espírito e cos elementos esenciais que el identifica na literatura galega. Así, escribe en 1959: “Gustaríanos moito poder publicar, a continuación distes tres [libros], un do amigo Díaz Castro, cúa voz lírica, tan pura e auténtica, debe estar plenamente presente no mundo espritoal galego ¿Non se anima?”²²¹.

Como viamos, a poesía de Díaz Castro está moito máis encaixada no literario nunha tradición identificábel que a maior parte das mostras da época. A representación dunha terra simbolizada na paisaxe inmóbil representa un chan firme que non se move baixo os pés dos persoeiros de Galaxia, unha tradición que os devolve a un elemento coñecido que porén contén as suficientes innovacións como para non parecer unha poesía ancorada no pasado. É bastante coñecido e estudado o conflito que

²²⁰ Helena Miguélez Carballeira, *Galicia: A sentimental nation. Gender, Culture and Politics*, University of Wales Press, Cardiff, 2013.

²²¹ Vid. nota 203.

acontece no panorama editorial de posguerra a respecto das tendencias narrativas desenvolvidas polos novos autores, un suceso que ten o seu punto álxido no affaire que supón o abandono da literatura por parte de Rodríguez Mourullo e a posterior creación da etiqueta “Nova Narrativa”. Moito menos estudada, posibelmente por representar un volume menor e menos problemático no programa de Galaxia, é a forma na que se dirimiu esa tensión entre o novo e o vello na poesía galega de posguerra. Antes de que Galaxia publique *Os Eidos* de Uxío Novoneyra, a poesía desenvolvida polos poetas novos tiña como cauce principal os precarios (e en ocasións paralegais) modos de edición que vimos ao comezo do artigo. Cando en 1950 aparece *Muiñeiro de brétemas* de Manuel María, moi pouca xente imaxinaba que inauguraba unha corrente da poesía galega que sería denominada “Escola da Tebra”. As características da súa proposta eran, en boa medida, antagónicas cos principios privilexiados polo grupo de Galaxia, que se ben se vai achegar ás teorías existencialistas a través da tradución de Heidegger, está a anos luz do existencialismo pesimista ao que se achega sen rubor esta nova promoción²²².

Salvando moito as distancias e con todas as precaucións, podemos dicir que a “Escola da Tebra” cumpre un papel similar ao da Nova Narrativa nun xénero distinto e cunha base referencial parcialmente diferente. A teoría de María Xosé Queizán exposta en “A nova narrativa ou a loita contra o sentimentalismo”²²³, sería polo menos completamente válida tamén para esta corrente poética: a angustia vital, expresada polo existencialismo escuro e descarnado destes poetas, ofrece unha interpretación que vai máis alá do estético e que cómpre ler tamén en relación ao momento político desesperanzado e atroz que están a vivir. Ao mesmo tempo, sitúanse a anos luz do sentimentalismo e do lirismo definidos como esenciais polas teses piñeiristas, adoptando unha actitude vital que tamén é moi dificilmente

²²² Exemplo elocuente disto é a anécdota contada por Franco Grande en *Os anos escuros*, na que narra unha conversa con Otero Pedrayo: “¿Que le agora a xente nova? Non souben que dicirlle e, despois dun silencio tateante, contesteille: “Kierkegaard”. Quedou mudo, como abraiado. E penso que preocupado” en Xosé Luís Franco Grande, *Os anos escuros. A resistencia cultural dunha xeración*, Vigo, Galaxia, 2004.

²²³ María Xosé Queizán, “A nova narrativa ou a loita contra o sentimentalismo”, *Grial* 63, 1979.

conciliábel co humanismo cristián en conxunción coa natureza que si pode atoparse en Díaz Castro.

O papel da poesía nesta batalla non move as polémicas que acontecen no caso da narrativa, pero mesmo así é moi indicativo que, tras posibilitar o retorno á escrita dalgún autor canonizado e sacar a escolma xa mencionada, Galaxia aposte tan fortemente na súa primeira etapa por dous poetas como Uxío Novoneyra²²⁴ e Xosé María Díaz Castro, netamente paisaxistas. O privilexio co que conta esta corrente pode verse novamente na selección realizada para a revista *Ínsula*, na que o único poeta das últimas promocións que aparece representado alén de Novoneyra é Manuel María co poema “Terra chá” do libro homonónimo, en aparencia diverxente coa liña prefigurada coa “Escola da Tebra” e encadrábel nunha corrente que prioriza a paisaxe. A interpretación que se fai desta poesía á que a editora vai dedicar algúns dos seus primeiros volumes, faise encaixar con ese lirismo e sentimento da paisaxe tan queridos a Ramón Piñeiro, algo que no caso de Díaz Castro vai ser complementado con esa noción do humanismo cristián tan pouco frecuente e tan distinta da angustia existencial dos poetas novos.

O propio título escollido para o libro, *Nimbos*, é un termo que ten un dobre significado, por unha banda místico e por outra meteorolóxico, unindo esas dúas características das que falamos no título: deus (no imaxinario da mitoloxía xudeo-cristiá) e a terra (identificada coa paisaxe). Esta dobre condición convérteo nun dos libros predilectos do núcleo de Galaxia. Como tal, vai ser gabado por todo o corpo crítico e teórico próximo á editora, dende o saúdo de Álvaro Cunqueiro, composto ao ritmo da noticia de que o libro entraba en imprenta, aos recoñecementos de figuras próximas a Galaxia, como Otero Pedrayo, Ánxel Fole, Carvalho Calero ou García-Sabell. Mesmo unha figura como Vicente Risco, considerado por Forcadela a orixe ideolóxica do pensamento de Piñeiro en relación á Historia, e relativamente illado na época, vai saudar a aparición do libro. Cabe destacar que, mesmo os

²²⁴ Curiosamente, Novoneyra si aparece insinuado nun dos artigos de González Mourullo nos que se queixa de como Galaxia refuga as novas tendencias e aposta por unha literatura paralizada no tempo, apuntando que “Se califican de extraordinarios libros de poesía porque recogen toponímicos bien sonantes”. Vid. *La Noche*, 26 de xaneiro de 1957, citado en Teresa Bermúdez, “Apéndices” en Gonzalo R. Mourullo, *Nasce unha árbore, Memorias de Tains*, Xerais, Vigo, 2001.

autores novos contemporáneos como Uxío Novoneyra e Franco Grande van dedicar críticas á obra, destacando tamén o logrado desa faceta paisaxística. Ao mesmo tempo, Ramón Piñeiro repetirá en máis dunha ocasión na súa ampla correspondencia que considera a Díaz Castro un dos mellores poetas galegos vivos. Non sorprende, por tanto, que o propio poeta responda ocasionalmente con modestia ou incredulidade a algúns destes comentarios, considerándoos esaxerados. Dalgunha forma, a insistencia que provoca a aparición de *Nimbos* ten o seu premio na aparición dunha obra referencial para a literatura galega, unha obra que porén gozou da vantaxe de espertar, dende antes sequera de ter un título definido, o interese dun grupo que a viu encaixando á perfección nos seus parámetros culturais, no punto intermedio entre deus e a terra.

M.R.

Bibliografía

- Alonso Girgado, Luís, Élida Abal Santorum e Alexandra Cillero Prieto, *Cadernos Ramón Piñeiro XV. Ramón Piñeiro: Epistolario lugués*, Santiago de Compostela, Centro Ramón Piñeiro, 2010.
- Bermúdez, Teresa, “Introducción” e “Apéndices” en Gonzalo R. Mourullo, *Nasce unha árbore, Memorias de Tains*, Xerais, Vigo, 2001.
- Dasilva, Xosé Manuel, “Ramón Piñeiro e a prohibición de traducir ao galego”, *Grial* 179, 2009.
- Díaz Castro, Xosé María, *Poesía galega completa*, ed. de Armando Requeixo (no prelo).
- Fernández del Riego, Francisco, *Manual de Historia de la Literatura Gallega*, Galaxia, Vigo, 1951.
- Fernández del Riego, Francisco, *Escolma de poesía galega IV “Os contemporáneos”*, Vigo, Galaxia, 1955.
- Fernández del Riego, Francisco, *Manual de Historia da Literatura Galega*, Galaxia, Vigo, 1971.
- Forcadela, Manuel, *Diálogos na néboa: Álvaro Cunqueiro e Ramón Piñeiro na xénese da literatura de posguerra*, *Cadernos Ramón Piñeiro VII*, Xunta de Galicia, 2005.
- Franco Grande, Xosé Luís, *Os anos escuros. A resistencia cultural dunha xeración*, Vigo, Galaxia, 2004.

- Miguélez Carballeira, Helena, *Galicia: A sentimental nation. Gender, Culture and Politics*, University of Wales Press, Cardiff, 2013.
- Piñeiro, Ramón, “Carta a Daniel Cortezón” en Daniel Cortezón: *As covas do Rei Cintolo*, Galaxia, Vigo, 1956.
- Piñeiro, Ramón, “Los cuentos de Ánxel Fole. Sorprendente paralelismo receptivo de minoría y pueblo”, *La Noche*, 25 de maio de 1956.
- Queizán, María Xosé, “A nova narrativa ou a loita contra o sentimentalismo”, *Grial* 63, 1979.
- Regueira, Mario, *Autonomía e consagración na narrativa galega de posguerra*, Tráballo de Investigación Titorizado por Antón Figueroa Lorenzana, USC, 2010, (inédito).
- Requeixo, Armando, “Novoneyra e Díaz Castro”, en *Escrita Contemporánea. E. Uxío Novoneyra. A emoción da terra*. A Coruña, AELG, 2007.
- Requeixo, Armando (2011 [2001]). “Xosé María Díaz Castro poeta de preguerra”. *Madrygal*: 4, 99-109. Reedición en [poesiagalega.org](http://www.poesiagalega.org). Arquivo de poéticas contemporáneas na cultura.
- <<http://www.poesiagalega.org/arquivo/ficha/f/375>>
- Requeixo, Armando, *Xosé María Díaz Castro, vida e obra*, Vigo, Galaxia, 2014.